

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט
על הפרשה

גיליון של"ב, פר' בא תשפ"ו

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

תשלום נזק כשאינן שווה פרוטה לכל שותף

השבה, אף שמצד החפץ והאיסור יש בו שווה פרוטה, כך גם בגזל כשאין שווה פרוטה לכל אחד, אין חובת השבה.

שותפות בסוכה, ערבה ומצה

אמנם לכאורה היה מקום לדון, שמאחר ושווי החפץ הוא בערך הראוי, אף שכולם שותפים בו, מדוע לא נלך אחר עצם שווי החפץ, ונאמר כלפי כל אחד מהשותפים דכיון שיש לו חלק וזכות שימוש בחפץ השווה כסף רב, יש לו תביעה בממון שיש לו חשיבות של למעלה משווה פרוטה.

תשובה

אבידה, אונאה וגזל בשותפות

לגבי אבידה של שותפים הובא בגמרא (בבא מציעא כו:) שאם אין לכל אחד בה יותר משווה פרוטה אינו חייב להחזיר האבידה. ונפסק להלכה (סימן רסב סעיף ב) שאפילו אבידה ששווה סכום גדול מאד, אם היא שייכת לשותפים רבים עד שאין מגיע שווה פרוטה לכל אחד, אין חובה להחזירה. בהלכות אונאה נפסק (סימן רכו סעיף

ה) שאם האונאה פחותה מפרוטה, אין חובת השבה. עוד מצאנו (שם סעיף כט) דיון בפוסקים אם יש דין אונאה בדבר השייך לקהל, כיון שאינו נכלל בגדר 'אחיו'. הפתחי תשובה (ס"ק כג) כתב שאם מדובר בשותפים ולא בציבור, אין חובת החזרה עד שתהיה אונאה של פרוטה לכל אחד, כפי שמצאנו בדיון אבידה. אמנם מציין שלפי דברי הלבוש (סימן רסב סעיף א), שטעם הפטור

באבידה הוא משום שנאמר בפרשת השבת אבידה (דברים כב ג) 'וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה', שבכהאי גוונא אפילו שיש 'ומצאתה' שהרי מצא דבר השווה הרבה, אין 'אשר תאבד ממנו' שהרי לכל אחד נאבד פחות משווה פרוטה, אין ראייה משם לדין אונאה בה אין לימודים אלו.

בעניין איסור גזילה מצאנו שדינו שווה לדין אונאה, כפי שהקשתה הגמרא (בבא מציעא סא.) מדוע התורה כתבה לאו נפרד לריבית, גזל ואונאה, ומשמע ששלושת הדינים שווים. לפי זה, כשם שבאונאה אם אין לכל שותף שווה פרוטה אין חובת

כולל האברכים "אהל יששכר" שבדרום הארץ, התנהל מנהג קבוע של שתיית תה חם בין הסדרים. הכולל, שנוסד לפני כעשור על ידי הגאון רבי זונדל רוטנברג שליט"א, ידוע בהתמדתם של אברכיו ובאווירה המשפחתית השוררת בו. במשך שנים השתמשו האברכים בכוסות קרטון חד פעמיות, אך לאחר שראש הכולל, הרב שלום בער קרלינסקי, העיר על הבזבוז הכספי והנזק הסביבתי, החליטו האברכים להתארגן ברכישה משותפת של כוסות זכוכית.

בראש היוזמה עמדו האברכים ר' חיים פנחס ברנשטיין ור' אלתר אליהו ברוידא, שערכו מגבית בין 48 אברכי הכולל. בכספי המגבית נרכשו תריסר כוסות זכוכית איכותיות, במחיר של 5 שקלים לכוס. הכולל, השוכן בסמיכות לישיבת "אור התורה", משמש לעיתים כמקום מפלט שקט לבחורי הישיבה בשעות שבין הסדרים. אחד מאותם בחורים, הבחור נפתלי ישראל, נכנס ביום בהיר אחד להיכל הכולל כשהוא שקוע בויכוח סוער בסוגיית "קים ליה בדרכה מיניה" עם חברו, הבחור אברהם דוד רוזנפלד.

בעודו מנופף בידיו להדגשת טיעוניו, פגע נפתלי ישראל בשוגג באחת מכוסות הזכוכית שעמדה על השולחן. הכוס התגלגלה ונשברה לרסיסים על הרצפה. בהיותו ירא שמים, מיהר לנקות את השברים וחזר מאוחר יותר להתודות בפני ראש הכולל ולברר את גובה הפיצוי הנדרש.

בבירור שנערך התברר כי הכוס, ששווייה המקורי היה 5 שקלים, שייכת בשותפות ל-48 אברכי הכולל, כך שחלקו של כל אברך בכוס הוא כ-10 אגורות בלבד - סכום הנמוך משווה פרוטה.

השאלה שהתעוררה אצלו: האם כאשר הנזק לכל אחד מהשותפים הוא פחות משווה פרוטה, חייב המזיק בתשלום?

לקופות אלו יש בעלות מלאה בכל הערך הכספי של החפץ הנאבד או הנגזל, ולא שייך לטעון כלפיהם שהממון שווה פחות משווה פרוטה. וזה נראה כוונת הפתחי תשובה שכתב מיד בתחילת דבריו (סימן רכו ס"ק כג) שההיתר של פחות משווה פרוטה רק בשותפים, ולא בדבר של רבים

בסוגיית סוכה שאולה (סוכה כז:) נחלקו רבי אליעזר וחכמים אם אדם יוצא ידי חובה בסוכת חברו. חכמים למדו מהפסוק (ויקרא כג מב) 'כל האזרח בישראל ישבו בסכת', שכל ישראל ראויים לשבת בסוכה אחת. רש"י (ד"ה כל האזרח) מפרש שמשמעות הפסוק שסוכה אחת מספיקה לכל ישראל שישבו בה בזה אחר זה, והרי אי אפשר שתהיה שייכת לכולם כי לא מגיע שווה פרוטה לכל אחד אלא על ידי שאלה. מבואר כי שיטת רש"י שכאשר כמה אנשים שותפים בחפץ אחד ואין לכל אחד בו שווה פרוטה, אין זה נחשב ממונם ולא קוראים בו 'לכם', ומעתה גם בנידון שלפנינו מאחר ואין לכל שותף בפני עצמו שווה פרוטה אינו נחשב

בעלים בממון.

במנחת חינוך (מצוה שכה אות יא) הקשה שאם נאמר שבלי שווה פרוטה אין אדם נחשב בעלים, כיצד יוצאים ישראל ידי חובת ארבעת המינים, שהרי ערבה מצויה מאד ובשני בדי ערבה אין שווה פרוטה כלל. ואמנם יש מהפוסקים שתירצו שכיון שכל ארבעת המינים הם מצווה אחת ודינם אחד, ובין כל ארבעתם ודאי יש שווה פרוטה. אך המנחת חינוך הקשה עוד מדין מצה,

כבעלים על הכבש. [ונתבאר בגמרא (פסחים עח): שלדעה זו אין צריך אכילה לכל אחד. בהווה אמינא הטעם הוא משום שמספיק שראוי לאכילה, והרי זה ראוי לאכילה שאם אלו ימשכו ידיהם יאכלו אלו, ולמסקנה הטעם הוא משום שסבר שאכילה כלל אינה מעכבת].

וכאן לא נרועה מתירוצו של העמק ברכה, שהרי בקרבן פסח גם מדובר בשותפות - כולם שותפים בקרבן, ואף על פי כן מועיל, אף שאין לכל אחד שווה פרוטה ממש.

בעלות על פחות משה פרוטה

ותירץ הבית יצחק על פי שיטת הראשונים (גיטין יב: רש"י ד"ה בפחות פחות) שאין הקדש חל על פחות משה פרוטה. ומעתה מאחר שמוכא בגמרא (סוכה ט.) שחל שם שמים על הסוכה, לכן נקט רש"י שאם אין לו בו שווה פרוטה לא חל עליה שם שמים, אבל באכילת פסחים לא צריך שתהיה לו בעלות ממש של שווה פרוטה.

לפי זה נמצאנו למדים שכאשר יש כמה שותפים בדבר ואין לכל אחד מהם שווה פרוטה, אין לכל אחד מהם דין בעלות ממונית על אותו החפץ, ולא אומרים שכולם יחד בעלים על כל החפץ ויש ללכת אחר הבעלות הכוללת על שווי כל החפץ. לפיכך בנידון דידן, כאשר אין לכל אחד מהבעלים של החפץ שווה פרוטה, אין להם דין בעלות ממונית על אותו החפץ. ואף שלכתחילה אסור להזיקו, מכל מקום אם הזיקו אין לחייבו.

בממון עניים, קופת בני העיר, וחברה בע"מ

ראוי להדגיש כי כל זה נאמר דווקא בממון שותפים, בו יש לכל אחד ואחד מהשותפים חלק פרטי מעורב, ונמצא שאין שום בעלים שיש לו שווה פרוטה שנחשב ממון בכל התורה כולה. אמנם כאשר מדובר בממון קופת עניים, אין לכל עני ועני חלק פרטי מעורב, רק שהממון עומד

לפי זה נמצאנו למדים שכאשר יש כמה שותפים בדבר ואין לכל אחד מהם שווה פרוטה, אין לכל אחד מהם דין בעלות ממונית על אותו החפץ, ולא אומרים שכולם יחד בעלים על כל החפץ ויש ללכת אחר הבעלות הכוללת על שווי כל החפץ

שהרי בכזית מצה (בזמנם) אין שווה פרוטה, ואם נאמר שבלי שווי פרוטה אין דין בעלות על הממון, כיצד יוצאים ישראל ידי חובת אכילת מצה, וכיצד לא העירו בזה גדולי הפוסקים.

בעמק ברכה (ענייני סוכה אות כא) כתב שבעלות על פחות משה פרוטה נחשבת בעלות, ושפיר נקרא 'לכם' בכל דבר שצריך 'לכם'. כוונת רש"י היא רק לגבי שותפות, שאם נאמר שגם בשל שותפות יוצא מחמת החלק שיש לו בה, בזה צריך שיהיה לו בה שווה פרוטה. אבל אם יש לו פחות מפרוטה, לא מסתבר שבדבר של שותפות ייחשב 'לכם' כיון שעיקר הדבר אינו שלו.

שותפות בקרבן פסח

אך מצאנו עוד לגבי קרבן פסח, נתבאר בגמרא (קידושין מא: מב.) שרבי נתן אומר שכל ישראל יוצאים בפסח אחד, שנאמר (שמות יב ו) 'ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים'. וכי כל הקהל שוחטים והלא אין שוחט אלא אחד, אלא מלמד שכל ישראל יוצאים בפסח אחד, משמע מזה שאפשר שיהיה קרבן פסח אחד לכל ישראל. והקשה בשו"ת בית יצחק (יורה דעה חלק א סימן קלה) שהרי בסוכה נתבאר ברש"י שכשאין לשותפים שווה פרוטה אין זו סוכה שלהם, ואילו בפסחים מבואר שאף שאין לכל אחד שיעור ממון ואין לכל אחד כזית בקרבן פסח, ובוודאי אין שווה פרוטה לכל ישראל בכבש אחד, בכל זאת נחשבים

בבעלות של קופת העניים העומדת למטרת טובת העניים, ולכן עני שהתעשר אינו רשאי לתבוע את חלקו שבקופת העניים, וכן עשיר שנהיה עני יש לו מיד חלק בכל מה שנמצא בקופה של העניים, שהממון אינו שייך לעניים כממון פרטי מעורב, אלא הוא ממון העומד בבעלות של מטרת טובת העניים.

כך גם לגבי ממון בני העיר, הוא אינו שייך באופן פרטי לכל אחד ואחד מבני העיר, אלא הוא ממון העומד בבעלות של טובת בני העיר, ולכן אדם שעזב את העיר, אינו יכול ליטול את חלקו בקופת בני העיר, כי הממון שייך לטובת בני העיר, ואינו ממון שותפות. וכעין זה גם גדר ממון הקדש, שאינו שייך לשום אדם, ועומד בבעלות של טובת ההקדש.

לקופות אלו יש בעלות מלאה בכל הערך הכספי של החפץ הנאבד או הנגזל, ולא שייך לטעון כלפיהם שהממון שווה פחות משה פרוטה. וזה נראה כוונת הפתחי תשובה שכתב מיד בתחילת דבריו (סימן רכז ס"ק כג) שההיתר של פחות משה פרוטה רק בשותפים, ולא בדבר של רבים.

גם בחברה בע"מ שעומדת בבעלות של בעלי מניות רבים, נראה שאין אדם יכול לפטור עצמו בטענה שאין לשום בעל מניה יותר משה פרוטה בממון, כי גם חברה אינה בעלות פרטית רגילה, שהרי אין שום אחד מבעלי המניות רשאי לתבוע מהחברה לקבל את חלקו בממון עצמו ולצאת מן השותפות, ואין זה תנאי חיצוני שלא יוכל ליטול את חלקו אם יבקש לצאת מהשותפות, אלא זו היא מציאות החברה שאינה עומדת בבעלות ישירה של הבעלים, ולכן חובות החברה אינם מוטלים על השותפים בה, אלא רק על החברה עצמה, וגם לרוב השותפים בחברה אין שום דרך וכוונה להתערב באופן ניהול החברה, וכל עניינם בה רק ליטול רווחים במידה ויהיו. מטעם זה דעת רבים מגדולי הפוסקים שחברה בע"מ היא כמו קופת ממון העומדת בבעלות של טובת השותפים, ואינה עומדת בבעלות ישירה של השותפים, ולכן גם בחברה לא שייך לפטור בגזלה או באבדה או באונאה בטענה שאין לכל שותף פחות משה פרוטה, כיון שלחברה עצמה יש בעלות שלמה בכל הערך של הממון.

